

Mariwin de voorouderlijke geesten van de Matis-indianen

**Het contact van indianen met de
indringers van de Oude Wereld heeft
door de komst van onder andere de
griep vele volkeren van de Nieuwe
Wereld gedecimeerd. Zelfs tot op
heden blijft het griepvirus slachtoffers
maken bij de inheemse volkeren van
het Amazonewoud.**

De Matis-indianen zouden de overlevenden zijn van het Mayoruna-volk dat tussen het einde van de jaren 80 van de 19e eeuw tot en met het begin van de eerste wereldoorlog, ten tijde van de rubberkoorts, nagenoeg werd uitgeroeid. Vele generaties lang leefden zij verdoken in het oerwoud. Einde van de jaren 70, begin jaren 80 van de 20ste eeuw, kwamen zij opnieuw oog in oog te staan met rubbertappers, houthakkers en ambtenaren van de FUNAI (een Braziliaanse overheidsdienst voor bescherming van de inheemse bevolking). Vandaag de dag leven zij tussen de Midden Ituí- en de Midden Branco-rivier, gelegen in de vallei van de Javari-rivier in het zuidwesten van de deelstaat Amazonas in Brazilië.

Noodlottige griep

De confrontatie met buitenstaanders en de Matis leidde begin jaren 80 van de 20ste eeuw tot meerdere epidemieën en ziekten. Een invasie van houthakkers leidde vermoedelijk tot een griep epidemie. Op dat moment werd het aantal Matis-indianen geschat op enkele honderden. In 1983 zouden er slechts nog een 87-tal Matis-indianen overgebleven zijn. Bij een nieuwe telling in 1985 kwamen onderzoekers uit op 109 leden. Slechts zeven onder hen waren ouder dan 40.

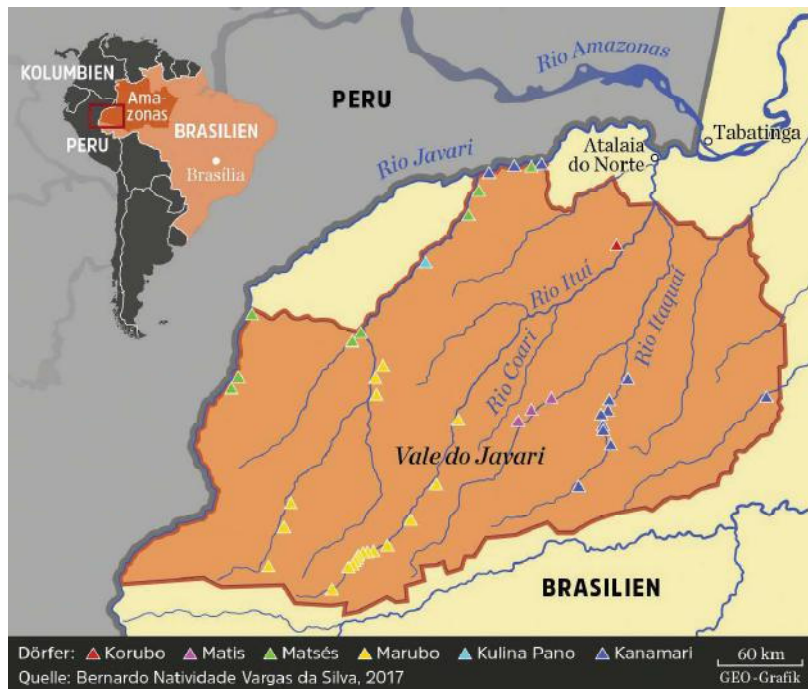
De griep zou de grootste doodsoorzaak zijn. Als ze hoge koorts hadden sprongen de Matis in de rivier en daarna namen ze plaats bij het houtvuur. Het leidde vaak tot pneumonie, waar de Matis nog minder van konden herstellen. Feit is dat

er verschillende epidemieën de ronde deden en hoewel de cijfers uiteenlopen, zijn onderzoekers en getuigen ervan overtuigd dat meer dan de helft van het volk stierf na de eerste contacten met de indringers. Door het weinige contact met de kolonisten hadden ze amper weerstand tegen westerse ziekten. Getraumatiseerd en uitgedund verlieten ze hun oorspronkelijk woongebied en installeerden ze zich in de nabijheid van een post van de FUNAI aan de oevers van de Ituí-rivier, onder meer om nieuwe geneesmiddelen te verwerven, want hun medicijnen waren niet opgewassen tegen deze voor hen ongekende aandoeningen.

Verlies van cultureel erfgoed

Bij de epidemieën stierven vooral ouderen en kinderen. Niet alleen kwam het nageslacht ernstig onder druk te staan, maar er ging ook een deel van hun leiderschap, kennis, ervaring, technieken en tradities verloren. Idem dito voor sjamanistische rituelen. Door het hoge sterftecijfer moesten de Matis zich zowel politiek als sociaal herstructureren. Huwelijksregels werden aangepast en bepaalde jachttechnieken gingen verloren. Hoewel het noodlot hen bleef achtervolgen – begin 21ste eeuw kampten de Matis met een hepatitis-epidemie – noteren we na 2005 een retour naar de aloude leefgewoonten. Er voltrekt zich een heropleving van quasi verloren of in ongebruik geraakte tradities, zoals het aanbrengen van tatoeages in het aangezicht en het berei-

©GEO-grafik

den van curare voor de jacht. Door de demografische expansie bouwen families nieuwe dorpen en velden. Ze wensen meer onafhankelijkheid en installeren zich ver van de FUNAI-post.

De mariwin

De mariwin, de voorouderlijke geesten, zijn opnieuw van de partij. In de gedaante van gemaskerde mannen, voornamelijk in de periode dat er een overvloed aan mais is, komen zij tevoorschijn. Gemaskerd en gehurkt wandelen ze met bundels takken van palmbomen in de hand het dorp binnen. Ze produceren een eng grom. De maskers stellen voorouders voor die uit hun graf zijn gekomen, zoals de dikke laag modder op hun lichaam aangeeft. Het gaat steeds om overledenen uit een ver verleden, zonder onmiddellijke band met de pas gestorven ouders waarvan ze de herinnering levendig houden en waaraan men soms bijstand vraagt. De mariwin dagen op bij initiatie- en opvoedingsrituelen. Ze jagen de kinderen bewust schrik aan om hen te verlossen van hun angsten en klaar te stomen voor volwassenheid. De kinderen die de gemaskerden vrezen worden vastgehouden

en tot bij hen gebracht, tenzij ze kunnen vluchten. De mariwin slaan uitzonderlijk – ouders slaan nooit hun kinderen – kinderen met de palmtakken. Het is geenszins de bedoeling hen te pijnigen. Meestal viseren ze de meest luie kinderen. Ze zijn ervan overtuigd dat ze daarmee de vadsigheid uit de kinderen verjagen, veerkracht opwekken, de kinderen sterk maken en de groei bevorderen. De kleinsten worden gespaard en krijgen slechts lichte tikken om het leren stappen te stimuleren. Soms wordt hetzelfde met zwangere vrouwen gedaan. Het geselen door de mariwin heeft een voorbereidende en therapeutische werking. De voorouderlijke mariwin hebben dezelfde tatoeages en ornamenten als de Matis, met dat verschil dat de stokjes aangebracht tussen het kaakbeen en de wangen vastzitten in hun bot. De gemaskerden

verlaten het dorp gehurkt, zoals ze gekomen zijn, maar dan achterwaarts.

Twee typen maskers

Er bestaan twee soorten maskers: de *put* (rode maskers waarbij het lichaam bedekt is met oker en oranjekleurige modder) en de *wisu* (zwarte maskers bedekt met grijsachtige grond). De rode maskers, die worden beschouwd als meer verwant aan de mens, wijzen op verre locaties waar de Matis vroeger leefden. De zwarte daarentegen komen van nog verder, uit gaten in de oevers van grote rivieren. Ze zijn afstandelijker, aldus de Matis. Hun slagen zouden ook pijnlijker zijn, omdat ze de kinderen in kwestie niet kennen en zich dus niet inhouden.

De Matis is het enige inheemse volk in Brazilië dat zijn maskers volledig modelleert uit klei. De ceramieken maskers worden versierd met kapok, hout, hars, bijenwas, veren en natuurlijke vezels en kleurstoffen.

Gezichtstatoeages en -ornamenten

Vanaf de leeftijd van twee jaar worden peuters geprikt in hun tandvlees. Het is een voorbereiding op een aanloop naar een leven vol prikken, perforeren en tatoeages, die alle een welbepaald moment in het leven van het kind, de puber en de volwassene aanduiden en hun status in de gemeenschap bepalen.

Rond hun vierde of vijfde worden de oorellen doorboord. Geleidelijk wordt het gat groter gemaakt met stokjes die steeds dikker worden tot er ronde staafjes in

passen. Op achtjarige leeftijd worden de neusvleugels en (in een volgende etappe) het neusschot geperforeerd om er stokjes of schelpdelen (enkel in het neusschot van de mannen) in te steken. Bij het aanbreken van de puberteit, nog steeds voor beide geslachten, volgt het doorboren van de onderlip. Mannen vinden de houten onderlipversiering (*labret*) bij de vrouwen aantrekkelijk omwille van de erotische uitstraling ervan. Zelf verkiezen zij de ornamenten in hun bovenlip, die uitsluitend voorbehouden zijn voor mannen. (In de Matis-cultuur is het bovenste van de mannen en het onderste van de vrouwen. Zo zal de hangmat van de man steeds boven die van de vrouw hangen.)

Twee jaar later volgen de eerste tatoeages en vanaf de volwassenheid zullen de kuiltjes (tussen het kaakbeen en de wangen) van de mannen doorboord worden om deze te versieren met lange fijne palmhouten stokjes.

De ceremoniën van geselen, perforeren en tatoeëren lopen als een rode draad door het leven van de Matis.

Het verwerven van de gezichtornamenten duidt op de verschillende etappes van het individuele groeiproces, en wel volgens een vooraf bepaalde volgorde. Geleidelijk aan worden voedseltaboes opgeheven en worden kennis en technieken stapsgewijs

Het bovenste grijze masker stelt een wisu-masker voor, de twee onderste vertegenwoordigen de rode put-maskers. De Matis geven de maskers hun kleur en glans met natuurlijke kleurstoffen en hars.

De toekomst van de Matis is zeer ongewis

toegankelijk gemaakt.

Het proces van groeien, verouderen en opklimmen in de hiërarchische ladder tot op hoge leeftijd wordt hoogst geïdealiseerd in de Matis-cultuur.

Actueel

De Matis leven in het inheemse park van de Javari-vallei, dat tot de grootste inheemse territoria van Brazilië wordt gerekend. Het park telt verschillende inheemse volkeren, waaronder geïsoleerde en niet-gecontacteerde volkeren. Het gebied is gesitueerd in de regio van de Boven-Solimões-rivier, in het zuidwesten van de deelstaat Amazonas in Brazilië, nabij de grens met Peru. Het territorium werd als inheems grondgebied erkend in 1999 en dit werd bekrachtigd in 2001. Vandaag wordt het aantal van de Matis boven de 450 geraamd. De naam Matis, wat zoveel betekent als mens of persoon, werd hen toegewezen door de FUNAI. Er circuleren verschillende namen waarmee ze worden aangeduid. Maar zij noemen zichzelf graag Mushabo, wat zoveel betekent als getatoeëerde mensen. De Matis behoren tot de Pano-sprekende taalfamilie. Door mijn onderzoeken op de Boven-Solimões ontmoette ik, in het bijzijn van mijn Ticuna-vrienden, verscheidene keren Matis. Onder andere in het stadje Atalaia do Norte. Verschillende families verblijven daar regelmatig op vlottende woningen aan de oever van de Javari-rivier, vlakbij een FUNAI-post. Sommigen hebben zich op het vasteland gevestigd. Hun aanwezigheid daar heeft on-

der andere te maken met faciliteiten die de FUNAI en de stad hen aanbiedt. Bij de sporadische contacten die ik met hen had, spraken ze honderduit en waren ze altijd blij en opgewekt. Tijdens een van deze gelegenheden wilden ze demonstreren hoe ze op traditionele manier vuur aanmaken, wat niet meteen lukte en voor grote hilariteit zorgde. Ze toonden ook voorwerpen die ze meebrachten van hun dorp om te verhandelen.

De toekomst

Het Matis-volk stond, ondanks zijn wederopstanding, op de rand van de uitroeiing. Ook in de voorbije decennia kreeg het heel wat te verduren. De nieuwe generaties blijven opgezaald met een permanent verlies van het culturele erfgoed. Door hun weerbaarheid en dynamiek herwonnen zij weliswaar teloorgegangene tradities en gebruiken. Hun demografische groei gaf hen zelfvertrouwen en een toekomst. Maar in hun nieuwe wereld is de aanwezigheid van blanken niet meer weg te denken. De invasies en bedreigingen zullen nooit stoppen. Ze zullen een gelijkaardig lot ondergaan als zovele inheemse volkeren van Brazilië. Het ontbreken van de politieke wil om de inheemse belangen te vrijwaren, gepaard met economische belangen, assimilatie, ontbossing, enzovoort: het voortbestaan van de indiaan staat altijd onder druk. Door de eeuwen heen is er nauwelijks iets veranderd. Zendelingen drongen al lang geleden de Valleí van de Javari-rivier binnen en staan te springen om het laatste restje waarheid en waardigheid aan deze volkeren te ontvreemden. Het valt af te wachten hoe

de Matis deze bedreigingen zullen beheersen en beheren. Enkele decennia geleden gooide de griep en het eerste contact met de blanken hun wereld overhoop. Het werd nagenoeg hun dood. Benieuwd of de nieuwe griep, in casu covid-19, de wereld zal veranderen en hoe de wereld van de Matis er dan zal uitzien.

* Daniel De Vos, onderzoeker bij het Ticuna-volk van Brazilië sedert 1984, is verbonden aan de Faculteit voor Vergelijkende Godsdienstwetenschappen en het MURke (Museum voor Religieuze Kunst en Etnografica) te Wilrijk – België.

Literatuur

- Arisi B.M. (2007).** *Matis e Korubo: contato e índios isolados, - relações entre povos no Vale Javari, Amazônia*. Florianópolis: Universidade Federal de Santa Catarina
- Erikson P. (1996).** *La griffe des aïeux, Marquage du corps et démarquages ethniques chez les Matis d'Amazonie*. Paris: Editions Peeters, Langues et Sociétés d'Amérique 358
- Nascimento H. (2008).** *Matis*. São Paulo: Centro de Trabalho Indigenista Equipe de edição da Enciclopédia Povos Indígenas no Brasil, Instituto socioambiental
- Ricardo C.A. (1981).** *Povos indígenas no Brasil 5 Javari, 'Matis'*. São Paulo: CEDI (Centro Ecumênico de Documentação e Informação)